

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1964

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar det halländska julbordet, som traditionellt står dukat under helgen i Oktorpsgårdens ryggåstuga på Skansen. Se Kerstin Sjöqvists uppsats Kulturbistorisk jul på Skansen i denna årsbok.

Das Umschlagbild zeigt eine rekonstruierte alte Weihnachtstafel aus der Provinz Halland in Südwestschweden. Zu jedem Weihnachtsfest wird diese Tafel in dem Rauchstubenhaus des halländischen Oktorpshofes, welcher im Jahre 1896 im Freilichtmuseum Skansen wiedererrichtet wurde, gedeckt. Siehe den Aufsatz Kulturgeschichtliches Weihnachtsfest auf Skansen von Kerstin Sjöqvist in diesem Jahrbuch.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1964
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

TAPET MED ROMANTISKT LITTERÄRT MOTIV

av Gunnar Tilander

I salongen på Rönö kungsgård, ägd av godsägare Nils Gustav Karlberg och belägen på Vikbolandet i Östergötland, pryds väggarna av en märklig tapet med motiv från den franske författaren Bernardin de Saint-Pierres berömda roman "Paul et Virginie." Dylika motivtapeter, som avsågs ersätta de tidigare, dyrbara gobelängerna, var på modet i slutet av 1700-talet och fram till omkring 1850. Tapeten i salongen på Rönö är chokladbrun med tre grå nyanser. Den är den enda kända tapeten med detta motiv i vårt land.

Tapeten med motiv från "Paul et Virginie" har tillverkats i Paris av Joseph Dufour (1752—1827), som först omkring 1790 i Mâcon, sedan från 1808 vid rue Beauvau 10 i Paris lät anlägga en tapetfabrik. Han bortgifte 1821 sin enda dotter Marie-Joséphine med Amable-Philibert Leroy (1788—1880), bördig från Lyon, som blev hans medhjälpare och efter svärfaderns död 1827 övertog rörelsen. 1836 överlät Leroy den emellertid i andra händer, firman Lapeyre et Drouart, som 1837 för sina tillverkningar belönades med medalj. Efter 1848 års revolution flyttades rörelsen till 120 rue de Charenton, där den 1854 nedlades. Panorama- eller motivtapeternas tid var då all.

Dufour var av samtida vittnesbörd att döma en man med de bästa egenskaper. Hans rörelse var betydande, och han torde ha sysselsatt bortåt 150—200 arbetare enligt Henri Clouzot, som i "Tableaux-Tentures de Dufour et Leroy" (1930) givit en god framställning av firman och dess verksamhet med reproduktioner av så gott som samtliga dess panoramatapeter. Emellertid var dylika tapeter ej firmans enda produktion. De såldes över stora delar av Europa, och även i Amerika blev de uppskattade. Konst-

närligt sett står Dufours alster högt, men ur teknisk synpunkt visar de den bristen, att färgerna ibland har en benägenhet att fjälla av. Clouzot anser, att tapeten med motiv från "Paul et Virginie" är en av Dufours bästa panoramatapeter. Den består av 30 våder, icke 25, som Clouzot uppger. Nedtill har tapeten en bred bård.

Tillverkningen av panoramatapeterna gick till så, att först gjordes teckningarna, som sedan skars i päronträ i format 50×50 cm, varefter trästockarna trycktes mot papperet. Vissa detaljer och schatteringar tillades dock för hand. En tapetsvit krävde flera hundra dylika tryckstockar, några ända upp till mellan 700 och 800.

Tapeten med motiv från "Paul et Virginie" komponerades av Jean Broc (1780—1850), som var lärjunge till Louis David, och tecknades av Mader, som i 13 år var Dufours medarbetare men 1821 övergick till en annan tapetfabrikör vid namn Vennet. Att de båda konstnärernas verk är av stort värde, därom vittnar det förhållandet, att originalet till en av sviterna, Virginias skeppsbrott, förvaras på Louvren. Tapeten tillverkades 1823, men den kom ut i marknaden först i augusti 1824. Detta vet vi tack vare den omständigheten, att Dufours och Leroys prospekt till tapeten finns bevarat hos Dufours ättlingar. Det är daterat augusti 1824. I prospektet anbefaller sig firman i kundens välvilja, och han erinras om att han har att vänta besök av firmans resande på den sedvanliga tiden för dennes ankomst, varpå följer en uppräknig av firmans olika produkter med särskilt framhållande av årets nyhet "Paul et Virginie". Detta prospekt har återgivits av Clouzot i hans ovan anförda arbete.

Vid sidan av Dufour et Leroy tillverkade andra franska firmor, såsom Vennet och Zuber, panoramatapeter. Erik Andrén har 1939 åt panoramatapeterna ägnat en uppsats med titeln "Franska panoramatapeter i svenska empirehem" i specialtidningen Tapeter, utgiven av C. A. Kåbergs tapetaffär och Rudolph Björklund AB. Denna uppsats ger en god orientering. Dr Andrén har haft godheten meddela mig, att han känner mellan 50 och 60 olika panoramatapeter i vårt land, men tapeten med motiv från "Paul et Virginie" är icke förut känd här i landet, vilket givetvis ytterli-

gare ökar dess intresse och värde för oss. I sin uppsats föreslår André benämningen panoramatapeter, som är väl funnen. Många fler panoramatapeter kan dölja sig under senare påklustrade tapeter. Panoramatapeter är föremål för samlares livliga intresse, och de som redan finns eller kan återfinnas under senare lager av tapeter, bör väl tillvaratagas. En amerikansk samlare Miss Nancy McClelland har publicerat en innehållsrik historik över panoramatapeter, betitlad "Historic Wall-Papers" (1924), med vilken är att jämföra H. Clouzot & Ch. Follet, "Histoire du papier peint en France" (1935).

Rönötapeten omnämndes av S. L. Blomqvist i en notis i *Svenska Dagbladet* den 1 oktober 1963. Denna notis gav anledning till en insändare av mig den 5 oktober, vari jag gjorde ett par beriktiganden, och en annan av Hugh Scott samma dag, som i korthet med god sakkännedom meddelade på vad sätt dylika tapeter framställdes av firman Dufour et Cie och dess skickliga medarbetare. Blomqvist hade en ny kort insändare den 7 oktober, varpå jag svarade den 12 i samma månad.

Bernardin de Saint-Pierre vistades några år som fransk statsingenjör på ön Mauritius, sedan 1814 engelsk koloni, såsom fransk besittning 1710—1814 kallad Ile de France. Naturdyrkare som han var, företog han ofta utflykter och promenader, särskilt till en dalgång med ruiner av två små hus, en förfallen trädgård och övergivna åkrar. En gång mötte han där en gammal vithårig man, som berättade för honom, att här ännu för 20 år sedan bott lyckliga, glada och goda människor. Vad gubben berättar är Pauls och Virginias levnadssaga.

En ung man i Normandie äktade en flicka av en förmögen normandisk adelsfamilj. Då maken var av ofrälse släkt, ville flickans föräldrar ej ge sitt samtycke, och hon blev utan hemgift. De nygifta övergav därför sitt fördomsfulla hemland och slog sig 1726 ned på Mauritius. Maken for över till Madagaskar för att köpa sig några slavar till hjälp för jordbruket och familjens bärgning men dukade under där i tropikfeber. Hans namn var de La Tour. Den unga, tröstlösa änkan födde strax efter hans bortgång en flicka som hon kallade Virginia. Hennes enda tröst och stöd var en slavinna som hette Maria.

1. Panoramatapeten på Rönö med motiv från Bernardin de Saint-Pierres roman "Paul et Virginie". Första scenen med barnen Paul och Virginia dansande.

En ung, vacker bondflicka från Bretagne vid namn Marguerite bodde sedan ett år på Mauritius. Hon hade satt sin tro till en adelsmans löfte att gifta sig med henne, men när han nått sin lidelses mål, övergav han henne. Hon blev moder till en gosse som hon kallade Paul. För att dölja sitt felsteg begav hon sig till Mauritius, där hon köpte en slav vid namn Dominic som hjälpte henne i hennes lilla jordbruk. Hunden Trogen var deras sällskap och följeslagare.

Den gamle hade gjort de unga kvinnornas bekantskap. Han byggde var sitt litet hus åt dem, bröt mark och hjälpte dem på alla sätt. De ensamma kvinnorna blev goda vänner. De fostrade sina barn i enkelhet, arbetsamhet och dygder i ett härligt, fruktbart klimat med de ljuvligaste blommor och de praktfullaste fåglar. Barnen lekte tillsammans, dansade och utförde pantomimer, såsom de sett negrerna göra. På bild 1 på Rönö-tapeten dansar de två unga på en gräsmatta till slavens musik på en triangel,

2. Paul och Virginia ber plantageägaren om nåd för en förrymd neger-slavinna, som sökt beskydd hos de båda ungdomarna. I fonden några slavar i arbete.

beskådade och beundrade av sina mödrar till vänster och slaven och slavinnan till höger. På klipputsprånget läser man "Paul et Virginie".

Alla i den lilla kolonin levde glada och lyckliga, oberoende av yttervärlden. Barnen fostrades till sanning och uppriktighet. De ljög aldrig, ty de hade ingenting att dölja. Virginia lärde sig spinna, väva och allt som till en god husmoders sysslor hör. Paul arbetade i trädgården och på åkern. En dag, när Virginia lagade till deras enkla måltid, störtade en negress in i rummet. Hon bönföll Virginia om barmhärtighet och föda. Hon var en fattig slavinna som flytt från sin grymma herre och tillbragt en månad ute i skogen. Hon visade ärr efter sin herres piska. Virginia satte fram mat åt henne och lovade följa henne till husbonden och bedja om nåd för henne. Beledsagad av Paul och vägledad av slavinnan ger sig Virginia i väg. Sedan de länge vandrat genom urskogen, når de fram till husbondens gård. Slavinnan kastar

3. Paul och Virginia har gått vilse i skogen på vägen hem men påträffas av slaven Dominic och hunden Trogen. De återförs sittande på en i hast iordningställd bår.

sig för dennes fötter och ber om nåd. Husbonden höjer sin rotting till bedyrande av sina ord och lovar slavinnan förlåtelse, icke för hennes egen men för Virginias skull, som tjugat honom genom sin fägring. På bild 2 ser vi några slavar i arbete. Bakom Paul och Virginia knäfaller slavinnan framför husbonden, som höjer sin käpp mot skyn.

Sedan de uträttat sitt ärende, återvänder Paul och Virginia hem. De vandrar under höga palmer på obanade stigar. Kvällen kommer över dem, de förlorar riktningen och de har ingenting att äta. De bereder sig att övernatta i skogen. Deras fötter är svullna och blodiga. Då hör de plötsligt en hund skälla. "Det är Trogen", utropar Virginia, och snart ser de, såsom bilden 3 visar, slaven Dominic komma springande emot dem med Trogen, som hunnit fram till dem. De gör sig redo att bege sig hemåt, men de två ungdomarna orkar ej. Då hör de röster. Det är de fyra neger-slavarna som följt efter dem för att bevisa dem sin tacksamhet för vad de gjort för den förrymda slavinnan. Då de ser att de unga ej orkar gå, gör de en bår åt dem med girlander till stöd för deras trötta fötter. På bild 4 anländer de till hemmet. De fyra

4. Paul och Virginia återkommer till sina respektive hem, där deras oroliga mödrar ilar dem till mötes. Slaven Dominic och hunden Trogen har visat vägen.

negrerna bär bären med de unga på sina axlar, företrädda av Trogen och Dominic. De två mödrarna ilar dem till mötes, oroliga över deras långa bortovaro. De hade låtit Trogen nosa på kläder tillhörande de unga. Han hade vädrat deras spår, åtföljd av Dominic, återfunnit och räddat dem. På vägen berättade negrerna, att husbonden hade bundit en kedja med en tung klump vid slavinnans ena fot och ett halsband med tre krokar om hennes hals. Så hade han hållit sitt löfte.

Madame de La Tour hade en mycket förmögen tant, som hon tillskrivit och bett om hjälp, men förgäves. Slutligen skriver tanten dock ett brev och uppfordrar madame de La Tour att sända Virginia till Frankrike, där hon lovar ge henne en fin uppfostran, presentera henne vid hovet och göra henne till universalarvinge.

Någon dag efter brevets ankomst får madame de La Tour besök av guvernören på ön, åtföljd av två negrer. Han kommer på de franska myndigheternas vägnar, till vilka den rika tanten vänt sig för att utbedja sig deras hjälp och stöd i avsikt att förmå madame de La Tour att sända sin flicka till Frankrike. På bild 5 ser vi Marguerite, modern med Virginia samt guvernören, som betagits av Pauls öppen hjärtiga rättframhet och omfamnar honom. I fonden guvernörens häst, som en slav håller i tygeln. Guvernören omtalar, att ett skepp är redo att föra Virginia till Frankrike. Det kan synas antagligt, att det är ett av skeppen på bild 8. Så är emellertid, som vi skall se, ej fallet.

Brevet och guvernörens besök vållar bestörtning. Paul blir förtvivlad vid tanken på att mista Virginia, som också helst vill stanna på ön. Men när modern får besök av sin biktfader, som intalar henne, att detta är Guds vilja, börjar hon vackla. För att lugna Paul skickar hon honom till den gamle, som berättar för oss, vad han upplevat. När Paul kommer tillbaka, söker han förgäves Virginia. Guvernören hade skickat bud om att båten fått förlig vind och att Virginia borde gå ombord. På bild 6 ser vi henne med de två mödrarna, redo att stiga ombord på skeppet, som ligger för ankar ute på redde, bild 7. Virginia vinkar åt två ungdomar, en gosse och en flicka som skyndar till för att ta avsked av Virginia. Denna bild synes icke ha någon direkt motsvarighet i romanen, men det ligger närmast till hands att tolka den på detta sätt.

Den rika tanten vill gifta bort Virginia med en gammal förnäm adelsman, men Virginia vägrar. I förbittringen häröver skickar tanten henne tillbaka vid en tid, då stormar härskar och det är svårt att lägga till vid ön. En dag kommer bud om att en båt är i sikte. Paul, åtföljd av Dominic, den gamle, mödrarna och slavarerna, störtar ned till stranden. Där möter dem en fruktansvärd anblick. Fartyget kastas hit och dit av bränningarna och kan ej nå land. Det dundrar och blixtrar från himlen, som täcks av svarta moln. Salva på salva skjuts från fartygets kanoner som signal om hjälp, men ingen båt vågar lägga ut. Till vänster på bild 7 ser vi Paul förtvivlad hålla sin hand lyftad mot pannan och

5. Guvernören över Mauritius gör ett besök på ämbetets vägnar i Paul och Virginias hem, där han mottages av de båda ungdomarna och deras mödrar på platsen framför ett av boningshusen. I fonden slaven, som håller guvernörens häst.

6. Virginia beledsagas till skeppet, som skall föra henne till Frankrike. Paul får icke tillfälle att säga farväl till Virginia och han kommer aldrig att återse henne levande.

Virginias moder i vanmakt, stödd av en kvinna, sannolikt Marguerite. Clouzot tolkar den vanmäktiga kvinnan såsom Virginias efter skeppsbrottet återfunna lik. Det kan icke vara riktigt, ty när

7. Ovan ser vi det skepp, med vilket Virginia avseglar. Men hon återvänder efter kort tid till Mauritius. Stormar rasar på ankarplatsen vid ankomsten. Den väntande Paul på klippan är förtvivlad.

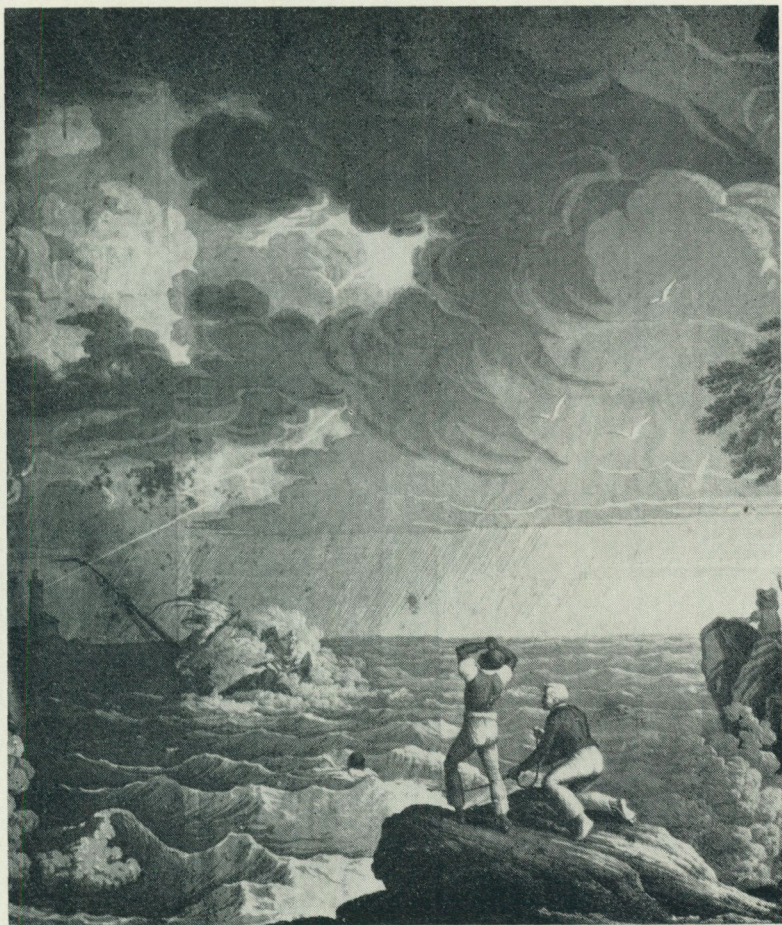
Virginias lik återfanns, höll hon sin ena hand mot kroppen och den andra tryckt mot sitt hjärta, icke upplyftad mot pannan. I handen höll hon en medaljong med Pauls bild.

Paul vill simma ut till skeppet för att rädda Virginia. Han kan icke hållas tillbaka, när han skymtar Virginia på aktern av det

8. Denna scen från panoramatapeten på Rönö tillhör ej serien "Paul et Virginie" utan är hämtad från en annan, nämligen "Vues d'Italie", för att tjäna som utfyllnad.

sjunkande skeppet. Ett rep bindes om hans midja, och han kastar sig i de rasande vågorna. På bild 9 ser man den gamle och Dominic på en klippa framför skeppet som går i kvav. Den gamle håller i repet, och Dominic höjer i förtvivlan händerna mot skyn. Paul kunde ej nå fram. Han dras upp på land medvetslös. Blod

9. Paul söker simma ut till det sjunkande skeppet för att rädda Virginia men misslyckas i den hårda stormen. Han halas tillbaka — medvetslös — med hjälp av en om livet bunden lina.

rinner ur hans mun och hans öron. Det är originalet till denna scen som förvaras i Louvren.

Följande dag fann man Virginias lik på stranden, dit hon kastats upp av vågorna. Hon begrovs under anslutning av hela den franska kolonin. Alla sörjer den goda, älskliga flickan. På bild

10 ser man Dominic, den gamle, hunden Trogen och Paul, som knäböjer på Virginias grav. Han lät sig icke tröstas, och två månader efter förlusten av sin kära Virginia gav han upp andan. Han begravdes vid Virginias sida. De två mödrarna hade förlorat allt som var dem kärt i livet. De tynade bort och gick även de snart ur tiden.

Såsom förut nämnt hör bild 8 med de två skeppen icke till serien Paul et Virginie. Den ingår i stället i en annan panoramatapet, kallad Vues d'Italie, från samma firma Dufour och återges av Clouzot på plansch XVII. På plansch XV—XVI, en reproduktion av hela panoramatapeten Vues d'Italie, ser man bilden med de två skeppen inpassad i sin rätta följd. Enligt meddelande av Erik Andrén finns sviten Vues d'Italie i ett rum på Alster i Karlstads landsförsamling. Clouzot visar, att denna panoramatapet tillverkades omedelbart före Paul et Virginie från år 1823.

Cypresserna till höger på bild 5 är konturklippta och hör ej till sviten Paul et Virginie. Även de är hämtade ur Vues d'Italie (se Clouzot, pl. XV—XVI).

Clouzot framhåller, att om en panoramatapet var för stor för ett rum, uteslöts en eller annan scen. För salongen på Rönö har tapeten ej varit tillräcklig. Därför har man tillfogat vyn med de två skeppen ur serien Vues d'Italie, som blivit över på ett annat ställe eller på Rönö, försåvitt där uppsatts ännu en panoramatapet. Dylika överblivna scener kan ha tillhandahållits av tapetförsäljaren eller av den som uppsatte tapeten.

Clouzot återger på plansch XXVI—XXVII hela tapeten Paul et Virginie efter en svit i Nancy McClellands samling, och av planschen framgår de olika scenernas ordningsföljd. Clouzot reproducerar på de större planschererna XXVIII, XXIX och XXX scenerna 3, 4 och 9.

Romanen om Paul och Virginia har översatts till alla kulturelade språk och kommit ut i otaliga upplagor. Med sin roman vill Bernardin de Saint-Pierre visa, att lyckan ligger i ett enkelt och naturligt levnadssätt, fjärran från städerna och den s.k. civilisationen, där lögn, hyckleri, avundsjuka, kryperi och smicker råder. Den fattige, som har förnöjsamheten, är rikare än den rikaste ka-

10. Virginias lik har kastats upp på stranden. Paul knäfaller vid graven, intill vilken han själv snart kommer att vila. Hunden Trogon sörjer med sin herre.

pitalist. Dygden och lyckan ligger i att hjälpa andra. Man bör hjälpa mänskorna men eljest undvika dem. Personerna i romanen lever också så gott som helt isolerade. Bernardin sjunger i sin roman ensamhetens lov.

Romanen om Paul och Virginia har jämte Rousseaus, Voltaires

och Montesquieus verk kraftigt bidragit till att förbereda marken för den franska revolutionen. Romanens styrka ligger i de härliga skildringarna av en rik, yppig och underbar natur. Däri är Bernardin de Saint-Pierre en av världslitteraturens stora mästare.

Résumé

Tableaux-tentures français dans un manoir suédois.

Le salon du manoir de Rönö en Ostrogothie est orné de tableaux-tentures qui représentent des scènes du célèbre roman de Bernardin de Saint-Pierre "Paul et Virginie". De telles tentures étaient à la mode à partir de la fin du XVIIIe siècle pour remplacer les coûteux gobelins. Celles qui offrent des scènes de Paul et Virginie furent composées par Jean Broc (1780—1850), élève de Louis David, dessinées par Mader, exécutées par Joseph Dufour en 1823 et mises dans le commerce l'année suivante 1824. Dufour commença sa fabrication à Mâcon en 1790 ou environ et la poursuivit ensuite à Paris à partir de 1808. Après la mort de Dufour en 1827, son collaborateur et gendre Amable-Philibert Leroy lui succéda et continua la fabrication jusqu'en 1854, où cette mode commença à décliner après avoir été très en vogue non seulement en Europe mais aussi aux États-Unis. Leroy mourut en 1880. Henri Clouzot a décrit admirablement l'activité de Leroy et de son beau-père Dufour dans "Tableaux-Tentures de Dufour et Leroy" (1930). Leur fabrication était considérable, et ils occupaient de 150 à 200 ouvriers. Leurs produits étaient d'une haute valeur. La série "Paul et Virginie", qui occupe une place d'honneur dans leur production, ne se trouve en Suède qu'à Rönö.

La première scène représente Paul et Virginie dansant, admirés par leurs mères et les deux esclaves, Dominic et sa femme. Dans la seconde, Paul et Virginie interviennent en faveur d'une esclave fugitive qui s'était réfugiée chez eux. Dans leur chemin de retour, ils s'égarent dans la forêt mais sont retrouvés par leur chien et l'esclave Dominic (fig. 3) et portés en triomphe à la maison, où ils sont accueillis par leurs mères inquiètes (fig. 4). Scène 5 représente la visite du gouverneur de l'Île-de-France (Maurice), qui annonce qu'une tante très riche de Virginie veut qu'elle aille en France pour être dûment élevée et présentée à la cour. Les scènes suivantes offrent le départ de Virginie (fig. 6), le bateau qui va emmener Virginie en France (fig. 7), le naufrage de Virginie (fig. 9), dont l'original se trouve au Louvre, preuve de sa haute valeur. Dans la scène 10, on voit Paul prier au cimetière où Virginie avait été enterrée. Les bateaux de la scène 8 et les cyprès de la fig. 5 n'appartiennent pas à la série "Paul et Virginie" mais proviennent des "Vues d'Italie", produit antérieur de Dufour et Leroy. Le salon de Rönö était trop grand pour la série "Paul et Virginie", et c'est pourquoi on a ajouté une scène des "Vues d'Italie".